

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ «УНІВЕРСУМ»
Циклова комісія фізичного виховання

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

Олексій ЖИЛЬЦОВ

2023 р

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ (ПЕДАГОГІЧНОЇ) ПРАКТИКИ
ЗИМОВИЙ ТА ЛІТНІЙ ТАБІРНИЙ ЗБІР

для студентів

спеціальності

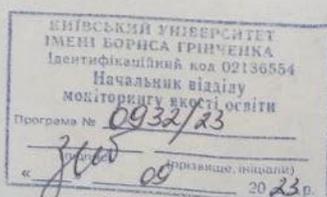
014 Середня освіта

освітньо-професійної програми

фізична культура

освітньо-професійного ступеня

фаховий молодший бакалавр

Київ – 2023

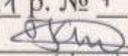
Розробник: Удовський В.М., викладач циклової комісії фізичного виховання Фахового коледжу «Універсум».

Викладачі:

Колоскова Н.О., Лобачов Г.О., Удовський В.М., Черненко Г.І., викладачі циклової комісії фізичного виховання Фахового коледжу «Універсум».

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні циклової комісії фізичного виховання

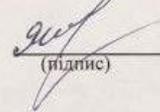
Протокол від 28.08.2021 р. № 1

Голова циклової комісії (Надія КОЛОСКОВА)
(підпис)

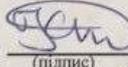
Робочу програму перевірено

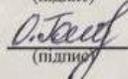
14.09.2021 р.

Заступник директора з навчально-методичної роботи (Зоя ГЕЙХМАН)
(підпис)

Заступник директора з навчальної роботи (Яніна КАРЛІНСЬКА)
(підпис)

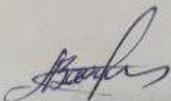
Пролонговано:

на 2022/2023 н.р. (Колоскова Н.) (підпис), «31» 08 2022 р., протокол № 1
(ПІБ)

на 2023/2024 н.р. (В. Яворонкова) (підпис), «30» 08 2023 р., протокол № 1
(ПІБ)

на 20 /20 н.р. _____ (_____) (підпис), « »   20   р., протокол №
(ПІБ)

на 20 /20 н.р. _____ (_____) (підпис), « »   20   р., протокол №
(ПІБ)

Розробник: Удовський В.М., викладач циклової комісії фізичного виховання Фахового коледжу «Універсум».

Викладачі:

Колоскова Н.О., Лобачов Г.О., Удовський В.М., Черненко Г.І., викладачі циклової комісії фізичного виховання Фахового коледжу «Універсум».

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні циклової комісії фізичного виховання

Протокол від __. __. 20__ р. № __

Голова циклової комісії _____ (Надія КОЛОСКОВА)
(підпис)

Робочу програму перевірено

__. __. 20__ р.

Заступник директора з навчально-методичної роботи _____ (Зоя ГЕЙХМАН)
(підпис)

Заступник директора з навчальної роботи _____ (Яніна КАРЛІНСЬКА)
(підпис)

Пролонговано:

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ІПБ), «__» __ 20__ р., протокол № __

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ІПБ), «__» __ 20__ р., протокол № __

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ІПБ), «__» __ 20__ р., протокол № __

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ІПБ), «__» __ 20__ р., протокол № __

1. Опис

Найменування показників	Характеристика	
	денна форма навчання	
Вид дисципліни	обов'язкова	
Загальний обсяг кредитів/годин	4,5/135	
Курс	3	
Семестр	5	6
Кількість змістовних компонентів з розподілом	3	3
Обсяг кредитів	1,5	3
Обсяг годин	45	90
Тривалість (у тижнях)	1	2
Форма семестрового контролю	-	залік

2.Бази практики: Фаховий коледж «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка

3. Мета та завдання педагогічної практики

Мета - формування у студентів практичних умінь та навичок проведення і організації спортивно-оздоровчого туризму в зимовий та літній період з учнями ЗЗСО, а також набуття професійних компетентностей у сфері фізичної культури та спорту.

Завданнями практики є:

- формування у студентів знань про сутність та закономірності процесу викладання методики туристичної роботи;
- формування у студентів вміння застосовувати методику викладання з туризму в освітньому процесі в ЗЗСО;
- формування у студентів творчого підходу до професійної діяльності у сфері туризму;
- формування у студентів здатності визначати рівень фізичного стану осіб, які займаються туризмом;
- формування у студентів здатності підготовки та проведення туристських змагань в умовах ЗЗСО;
- формування у студентів здатності до виживання в складних та

- екстремальних природних умовах;
- формування у студентів здатності проводити роботу з туристичною групою в умовах природного середовища на маршрутах різної категорії складності з урахуванням вікових, фізичних та інших особливостей учасників;
- формування у студентів здатності забезпечити безпеку туристських заходів.

Середня освіта Фізична культура (ОС Фаховий молодший бакалавр)

Номер в освітній програмі	Зміст компетентності
Загальні компетентності за освітньою програмою	
ЗК-1	Здатність діяти етично, соціально, відповідально та свідомо.
ЗК-2	Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
ЗК-3	Здатність розуміти закономірності політичного, економічного, соціального та культурного розвитку України.
ЗК-4	Здатність спілкуватися іноземною мовою.
ЗК-5	Здатність розуміти стратегію сталого розвитку людства.
ЗК-6	Здатність розуміти сутність і соціальну значущість майбутньої професії, вміти працювати у команді.
ЗК-7	Здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології .
ЗК-8	Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях .
Фахові компетентності за освітньою програмою	
ФК-1	Здатність застосовувати знання щодо принципів, засобів та методів фізичного виховання, основ навчання рухових дій та методики розвитку рухових якостей.
ФК-2	Здатність застосовувати знання про будову та функціонування організму людини, надавати долікарську допомогу під час виникнення невідкладних станів .
ФК-3	Здатність проводити практичні заняття з легкої атлетики в закладах загальної середньої освіти у відповідності до вимог навчальної програми з фізичної культури.
ФК-4	Здатність проводити практичні заняття з гімнастики в закладах загальної середньої освіти у відповідності до вимог навчальної програми з фізичної культури.
ФК-5	Здатність використовувати спортивні споруди, спеціальне обладнання та інвентар.
ФК-6	Здатність проводити практичні заняття з плавання у ЗЗСО, а також використовувати різні види рухової активності у воді з оздоровчою метою, під час організованого відпочинку (літні табори тощо).
ФК-7	Здатність до розуміння ретроспективи формування сфери фізичної культури і спорту.
ФК-8	Здатність застосовувати фізичну реабілітацію та адаптивне фізичне виховання для осіб, що їх потребують.
ФК-9	Здатність проводити практичні заняття зі спортивних ігор в закладах загальної середньої освіти у відповідності до вимог навчальної програми з фізичної культури.
ФК-10	Здатність проводити різноманітні рухливі ігри з дітьми дошкільного і шкільного віку.
ФК-11	Здатність аналізувати психологічний стан учнів під час занять фізичною культурою і спортом.
ФК-12	Здатність здійснювати навчання, виховання та соціалізацію учнів у сфері фізичної культури і спорту, застосовуючи різні педагогічні методи та прийоми.
ФК-13	Здатність дбайливо ставитися до здоров`я учнів та власного здоров`я в процесі освітньої діяльності.
ФК-14	Здатність здійснювати управління і контроль у галузі фізичної культури і спорту в сучасних ринкових умовах України.

ФК-15	Здатність добирати і використовувати фізичні вправи на різних етапах навчання видам спорту; доцільно і правильно застосовувати прийоми страховки.
ФК- 16	Здатність організовувати походи різного рівня складності, вміння долати перешкоди природного і штучного походження та надавати домедичну допомогу.
ФК-17	Здатність до організації оздоровчо-рекреаційної рухової активності учнів у закладах загальної середньої освіти.
ФК-18	Здатність застосовувати знання про особливості впливу фізичних навантажень на організм людини у вирішенні практичних тренувальних задач.
Програмні результати навчання за освітньою програмою	
ПРН-1	Вміє спілкуватися українською та іноземною мовами у професійному середовищі, володіє фаховою термінологією та дотримується етики ділового спілкування.
ПРН-2	Розуміє закономірності політичного, економічного, соціального та культурного розвитку України.
ПРН-3	Вміє обробляти дані з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.
ПРН-4	Розуміє стратегію сталого розвитку людства.
ПРН-5	Розуміє сутність і соціальну значущість майбутньої професії, вміє працювати у команді.
ПРН-6	Здійснює навчання руховим навичкам та сприяє розвитку рухових якостей, застосовуючи різні форми організації занять фізичними вправами.
ПРН-7	Володіє руховими навичками в базових видах спорту на рівні масових розрядів; вдосконалює руховий арсенал шляхом формування рухових умінь і навичок.
ПРН-8	Оцінює рухову активність учнів та їх фізичний стан, складає та реалізовує програми кондиційного тренування, організовує та проводить фізкультурно-оздоровчі заходи.
ПРН-9	Обґрунтовує вибір засобів з фізичної реабілітації та адаптивного фізичного виховання.
ПРН-10	Аналізує процеси становлення фізичного виховання та розвитку різних напрямів спорту, олімпійського руху на міжнародному та національному рівнях.
ПРН-11	Застосовує у професійній діяльності знання анатомічних, фізіологічних, та гігієнічних аспектів занять фізичною культурою і спортом.
ПРН-12	Визначає функціональний стан організму учнів та обґрунтовує вибір засобів профілактики перенапруження систем організму осіб, які займаються фізичною культурою і спортом.
ПРН-13	Здійснює заходи з підготовки учнів до змагань з видів спорту, організацію й проведення спортивних змагань в умовах ЗЗСО.
ПРН-14	Знає та розуміє сутність, принципи, методи, форми та організацію процесу навчання і виховання учнів.
ПРН-15	Аналізує психічні процеси, стани та здоров'я учнів під час занять фізичною культурою і спортом.
ПРН-16	Аргументує управлінські рішення для вирішення питань, які виникають в роботі суб'єктів фізичної культури і спорту; має навички лідерства.
ПРН-17	Здатний здійснювати організацію діяльності учнів з використанням різних видів та форм рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, зокрема, зі спортивного туризму, рухливих ігор та плавання .
ПРН-18	Дотримується вимог техніки безпеки, санітарних та гігієнічних норм, правил експлуатації спортивних споруд, здійснює профілактику травматизму.

4. Результати проходження практики

У результаті проходження практики студенти повинні набути наступні компетентності:

- знання про сутність та закономірності процесу викладання методики туристичної роботи;
- вміння застосовувати методику викладання з туризму в освітньому процесі в ЗЗСО;
- володіння творчим підходом до професійної діяльності у сфері туризму;
- визначення рівня фізичного стану осіб, які займаються туризмом;
- здатність підготовки та проведення туристських змагань в умовах ЗЗСО;
- здатність до виживання в складних та екстремальних природних умовах;
- здатність проводити роботу з туристичною групою в умовах природного середовища на маршрутах різної категорії складності з урахуванням вікових, фізичних та інших особливостей учасників;
- здатність забезпечити безпеку туристських заходів.

5. Структура практики

**Зимовий та літній табірний збір
ІІІ курс / 5-6 семестр – 135 годин**

Етапи проходження практики та види діяльності студентів	Розподіл годин між видами работ
Зимовий табірний збір	
Етап 1. Організаційна та ознайомча робота	9
1. Настановча конференція з педагогічної практики	2
2. Скласти індивідуальний план роботи, щоденник практики і вести облік виконання роботи.	5
3. Звітна конференція з педагогічної практики	2
Етап 2. Навчально – методична робота	18
Практичне заняття ковзання на льоду	6
Практичне заняття ковзання на роликкових ковзанах	6
Практичне заняття зі спортивного орієнтування у зимовому лісі	6
Етап 3. Самостійна робота практиканта	18
1.Скласти плани –конспект секційного заняття з ковзання на льоду для учнів ЗЗСО .	6
2.Скласти плани –конспект секційного заняття з ковзання на роликкових ковзанах для учнів ЗЗСО.	6

3. Скласти плани –конспект секційного заняття зі спортивного орієнтування у зимовому лісі для учнів ЗЗСО.	6
Разом	45 годин
Літній табірний збір	
Етап 1. Організаційна та ознайомча робота	10
1. Настановча конференція з педагогічної практики	2
2. Скласти індивідуальний план роботи, щоденник практики і вести облік виконання роботи.	6
3. Звітна конференція з педагогічної практики	2
Етап 2. Навчально – методична робота	70
1. Організація і проведення спортивних туристичних походів.	34
2 Підготовка туристського спорядження та особливості харчування в умовах походу	6
3. Методика укладання рюкзака: укладка м'яких, легких речей та продуктів харчування. Регулювання лямок рюкзака що до центра ваги.	4
4. Види наметів. Уставка намету. Техніка безпеки при ночівлі у наметі. Вибір місця для установки намету.	4
5.Види багать. Техніка розпалювання багаття. Підготовка природного матеріалу до розпалювання багаття.	6
6. Мотузки, системи страхівки, вузли та їх застосування у спортивному туризмі. Вимоги до мотузок: товщина, статика, динаміка, та місце їхнього застосування. Види систем страхівки, правильність застосування. Види вузлів.	8
7. Заходи безпеки під час походу.	8
Етап 3. Самостійна робота практиканта	10
1. Скласти пам'ятку для учнів ЗЗСО з техніки безпеки у туристичних походах в літній та зимовий період.	5
2. Скласти маршрутний лист туристичного походу I-ї категорії складності.	5
Літній табірний збір	90 годин
Разом зимовий та літній табірний збір	135 годин

6.Зміст практики

6.1. Особливості організації і проведення практики

Відповідно до навчальних планів затверджених рішенням Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка введено наступний порядок проходження студентами практик відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня:

Навчальна практика зимовий та літній табірний збір (III курс один тиждень у п'ятому семестрі, III курс два тижня у шостому семестрі).

Підготовка до проходження практик студентами Фахового коледжу «Універсум» проводиться заздалегідь.

Проведенню практик передують заходи: визначаються локації для проходження, узгодженні терміни проходження практик. Методисти циклової комісії фізичного виховання, надають студентам допомогу методичного характеру, організаційного, контролюють хід практики. Перед практикою проводиться настановча конференція та інструктаж з техніки безпеки.

Практика студентів проводиться на визначених локаціях, що забезпечують виконання програм для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

6.2. Завдання для самостійної роботи та / або перелік індивідуальних завдань для студентів

1. Скласти три плани –конспекти позашкільних заходів для учнів ЗЗСО (секційне заняття з ковзання на льоду, секційне заняття з ковзання на роликівих ковзанах , секційне заняття зі спортивного орієнтування у зимовому лісі).
2. Скласти пам'ятку для учнів ЗЗСО з техніки безпеки у туристичних походах в літній та зимовий період.
3. Скласти маршрутний лист туристичного походу I-ї категорії складності.

6.3. Обов'язки студентів під час проходження практики

Студент має право:

- отримувати консультації з будь-яких питань, що стосуються практики у методиста, викладачів циклової комісії;
- вносити пропозиції, щодо вдосконалення програми практики та окремих документів;
- отримувати пояснення про оцінку з практики (від методиста);
- звертатися з суперечливих питань до керівника практики.

Студент зобов'язаний:

- суворо дотримуватись правил техніки безпеки;

- брати участь у конференціях з практики та організаційно-методичних заходах підгрупи;
- одержати на початку практики у керівника практики (методиста) консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- виконувати у повному обсязі всі вимоги програми практики на відповідному рівні та відтворення їх результатів у обліково-звітній документації;
- згідно з вимогами програми практики, своєчасно надати методисту для перевірки та оцінки навчальну документацію;
- своєчасно виконувати індивідуальний план, подавати на перевірку документацію відповідно до графіка, встановленого методистами;
- офіційно звернутися до керівників практики у разі виникнення спірних питань з організації та проведення практики.
- здати звітну документацію за два дні до закінчення практики.

6.4. Обов'язки керівників практики від Фахового коледжу «Універсум»

На керівника (методиста) практики покладається:

- проведення методичної роботи зі студентами-практикантами та надання організаційної допомоги;
- здійснення контролю за проходженням практики студентами групи, аналізу та оцінки роботи студентів-практикантів;
- перевірка навчально-методичної документації студентів-практикантів;
- індивідуальні та групові консультації студентів з питань організації та виконання програмних вимог практики;
- здійснення поточного контролю за виконанням програми практики та дотриманням студентами-практикантами техніки безпеки ;
- складання звіту та внесення пропозицій, змін та доповнень до програми практики.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Бали
1	Особисте та групове туристичне спорядження.	4	5
2	Підготовка до походу та подорожі. Обов'язки у туристичній групі.	4	5
3	Організація туристичного побуту. Харчування у туристичному поході. Привали та ночівлі.	4	5
4	Правила руху у поході, подолання перешкод.	4	5

5	Техніка безпеки при проведенні туристичних походів, занять. «Школа виживання».	4	5
6	Уявлення про топографічну та спортивну карту, умовні знаки.	6	5
7	Орієнтування по сторонам горизонту, місцевим предметам та вимірювання відстані.	2	5
8	Лікарняний контроль, самоконтроль у туризмі та турпоходах.	8	5
9	Спеціальна фізична підготовка в туризмі.	4	5
	Разом	40	45

7. Контроль навчальних досягнень

7.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Види робіт/діяльності студента	Форма звітності	Максимальна кількість балів		
		За одиницю	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
III курс 5 семестр				
1.Участь у настановчій конференції		5	1	5
2.Участь у практичному занятті з катання на ковзанах	фото звіт	10	1	10
3.Участь у практичному занятті з катання на роликівих ковзанах	фото звіт	10	1	10
4.Участь у практичному занятті зі спортивного орієнтування у зимовому лісі	фото звіт	10	1	10
5.Складання плану –конспекту секційного заняття з ковзання на льоду для учнів ЗЗСО .	План-конспект	5	1	5
6. Складання плану –конспекту секційного заняття з ковзання на роликівих ковзанах для учнів ЗЗСО.	План-конспект	5	1	5
7. Складання плану –конспекту секційного заняття зі спортивного орієнтування у зимовому лісі для учнів	План-конспект	5	1	5

ЗЗСО.				
8 Звіт з практики	Звіт про практику, презентація	10	1	10
9.Участь у звітній конференції		5	1	5
Разом				65
III курс 6 семестр				
Участь у настановчій конференції		10	1	10
Участь у підготовці до туристичному поході		10	1	10
Участь у туристичному поході	фото звіт	70	1	70
Виконання обов'язків учасника до туристичному поході		10	1	10
Складання пам'ятки для учнів ЗЗСО з техніки безпеки у туристичних походах в літній та зимовий період.	щоденник	5	1	5
Складання маршрутного листа туристичного походу I-ї категорії складності.	щоденник	5	1	5
Звіт з практики	Звіт про практику, презентація	15	1	15
Участь у звітній конференції		10	1	10
Разом				135
	Всього			200
Максимальна кількість балів: 100				
Розрахунок коефіцієнта: 200:100=2				

7.2. Перелік звітної документації:

- щоденник з практики;
- плану –конспекту секційного заняття з ковзання на льоду для учнів ЗЗСО;
- плану –конспекту секційного заняття з ковзання на роликівих ковзанах для учнів ЗЗСО;
- плану –конспекту секційного заняття зі спортивного орієнтування у зимовому лісі для учнів ЗЗСО;
- звіт з практики зимовий табірний збір;
- пам'ятка для учнів ЗЗСО з техніки безпеки у туристичних походах в літній та зимовий період;
- маршрутний лист туристичного походу I-ї категорії складності;
- звіт з практики літній табірний збір.

7.3. Вимоги до звіту про практику

1. Підсумки практики проводять на звітній конференції.
2. Присутність всіх студентів та методистів обов'язкова.
3. Студенти та методисти готують звіт, де висвітлюють підсумки проходження навчальної педагогічної практики, її значення та пропозиції.
4. Звітна презентація або відео-звіт за програмою проходження практики.
5. Результати навчальної педагогічної практики відображаються в отриманні студентами заліку, який враховує оцінки з усіх видів роботи.

7.4. Система контролю та критерії оцінювання

Критерії оцінювання самостійної роботи:

Кількість балів	Оцінка
5	Завдання виконано повністю, зауважень немає
4	Завдання виконано достатньо повно, містить виключно інформативний фактаж, містить незначні зауваження
3	наявні певні неточності, наявні невідповідності оформлення
2	є неточності у викладенні матеріалу, відсутня логічна послідовність, існують недоліки
1	Завдання виконано частково, допущені фактичні помилки в викладенні матеріалу

7.5. Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100	Відмінно — відмінний рівень знань (умінь) у межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками
B	82-89	Дуже добре — достатньо високий рівень знань (умінь) у межах обов'язкового матеріалу без суттєвих грубих помилок
C	75-81	Добре — в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74	Задовільно — посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68	Достатньо — мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання — незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу — досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

8. Рекомендовані джерела

1. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм. Навчальний посібник. / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2018. – 304 с.
2. Дехтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму: Навч. посіб. для закл. освіт./ В.Д. Дехтяр. – Київ.: Наук. світ, 2013. – 203с.
3. Дотримання вимог техніки безпеки під час проведення туристичних походів (методичні рекомендації). – Тернопіль: Астон, 2014. – 64с.
4. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: Навч. пос. / В.М. Козинець.– Київ.: Кондор, 2016. – 576 с.
5. Мулик К. В. Спортивно-оздоровчий туризм в системі фізичного виховання школярів і студентів : монографія. Харків : ФОП Бровін А.В., 2017. 418 с.
6. Онищенко В.В. Довідник туриста / Скл. В.В. Онищенко. –Харків: Фоліо, 2017. – 351 с